

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
"КНИЖКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ
імені ІВАНА ФЕДОРОВА"

ДВОЗНАЧНІ ТАБЛИЦІ КИРИЛИЧНИХ АВТОРСЬКИХ ЗНАКІВ

на основі зведеного
кириличного алфавіту

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 025.47.01
Д24

Укладачі: І. А. Кириленко, В. Є Янчарук

Схвалено Вченою радою Книжкової палати України
(протокол № 5 від 25.05.2023)

Д24 **Двозначні** таблиці кириличних авторських знаків : на основі зведеного кириличного алфавіту / уклад.: І. А. Кириленко, В. Є Янчарук ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. І. Федорова. — Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. — 50 с.

ISBN 978-617-520-558-7

Двозначні таблиці кириличних авторських знаків розроблено на основі авторських таблиць Л. Б. Хавкіної із застосуванням зведеного алфавіту для всіх мов, що використовують кириличні шрифти.

Видання призначене для використання бібліотеками, видавництвами та іншими установами для визначення авторського знака на книжковій видання.

УДК 025.47.01

ISBN 978-617-520-558-7

© Книжкова палата України, 2023

© Видавництво Ліра-К, 2023

ПЕРЕДМОВА

Для систематично-алфавітної розстановки фондів у бібліотеках використовують шифр зберігання видання, який є обов'язковим елементом вихідних відомостей у книжковому виданні.

Шифр зберігання складається з індексу Універсальної десятикової класифікації (УДК) — єдиної міжнародної системи класифікації видань, яка з 2017 року використовується в Україні, та авторського знака, котрий визначають за авторськими таблицями.

У радянський період і до цього часу для визначення авторського знака на українськомовні видання використовувалися таблиці Л. Б. Хавкіної для російського алфавіту. Окремою колонкою в них було додано властиві українському правописові основні сполучення літер, яких не було в російській мові. Це викликало певні незручності та неточності у визначенні авторського знака для книг, виданих українською мовою.

Фахівці Книжкової палати України поставили перед собою завдання ліквідувати ці неточності, створивши українські таблиці авторських знаків. Однак враховуючи, що в європейській державі публікуються книги не лише державною, а й багатьма іншими мовами народів світу, було прийнято рішення про розроблення таблиць авторських знаків на основі зведеного кириличного алфавіту.

Пропоновані таблиці є універсальними для визначення авторського знака на видання всіма мовами, що використовують кириличний алфавіт: білоруська, болгарська, боснійська, казахська, киргизька, македонська, монгольська, російська, сербська, таджицька, українська, хорватська, чорногорська.

Таблиці рекомендовано до використання в практичній роботі фахівцями бібліотек, видавництв, архівних, наукових установ тощо.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТАБЛИЦЬ

Книга протягом усієї історії світу є джерелом зберігання та передавання накопичених людством знань. Швидкий і своєчасний доступ до потрібних книг – це запорука прогресу та розвитку цивілізації. Тому ефективна системна робота бібліотек із часом не втрачає актуальності.

До певних часів працівники бібліотек вигадували кожен свою, зручну для використання систему розташування книг. Зі збільшенням кількості публічних бібліотек і ростом їхніх фондів виникла потреба винайти та впровадити універсальну систему для всіх книгозбірень.

Найзручніше було розміщувати книги в алфавітному порядку за першим словом бібліографічного опису (за прізвищем автора або назвою за відсутністю автора). Та пошук відповідного місця для книги серед багатьох інших займав чимало часу, бо виникала необхідність читати та співставляти прізвище автора цієї книги з іншими, що вже стоять на полиці.

На допомогу прямому алфавітному розміщенню прийшли авторські таблиці. Винайшов їх наприкінці XIX ст. видатний американський бібліотекар Чарльз Кеттер(1837–1903). Кеттер добрав ряд початкових складів на кожен літеру, що найчастіше зустрічаються, розмістив їх у точному алфавітному порядку і пронумерував двозначними числами від 11 до 99. До таблиць були додані чіткі правила користування. Так з'явилися двозначні авторські таблиці, що зробили справжній переворот у техніці бібліотек, пришвидшивши їх роботу в рази.

Зрозуміло, не всі склади вмістилися в цей проміжок чисел. І Кеттер знайшов вихід. Між двома суміжними складами він додав кілька проміжних, а числа збільшив до тризначних. На світ з'явилися тризначні авторські таблиці. Проте в невеличких бібліотеках досить було застосувати двозначні таблиці. У великих бібліотеках Кеттер пропонував систематизувати книги по розділах (за тематикою), а вже у межах розділів застосовувати авторські таблиці двозначні (для масових бібліотек) або тризначні (для наукових бібліотек).

Знаходження авторського (кеттерівського) знака отримало назву кеттеризація. Авторські таблиці Кеттера були успішно задіяні на всій території США, згодом і в інших державах. Утім, авторські таблиці Кеттера були англійськими. У Російській імперії на рубежі XIX та XX ст. постала проблема пристосування кеттерівських таблиць для російської мови. Ці авторські таблиці для російської, а також для української та білоруської мов, розробила

Любов Хавкіна (1871–1949), знаний теоретик та організатор бібліотечної справи на теренах Російської імперії, а пізніше СРСР.

Любов Борисівна Хавкіна народилася в місті Харкові. Після закінчення жіночої гімназії поступила на роботу в Харківську публічну бібліотеку. В 1898–1901 роках Хавкіна вивчала бібліотекознавство в Берлінському університеті, відвідала Всесвітню виставку 1900 року в Парижі, де ознайомила з методами Американської бібліотечної асоціації та ідеями її засновника Мелвіла Дьюї, які мали на неї великий вплив. Саме Л. Хавкіна запропонувала перший у бібліотекознавстві Російської імперії проєкт організації бібліотечної освіти. У 1914 році вона здійснила поїздку для ознайомлення з організацією бібліотечної справи у США та Канаді, закінчила літні курси удосконалення – Вища бібліотечна школа (штат Нью-Йорк) і після повернення на батьківщину присвятила все своє життя розбудові бібліотечної справи, курсуючи між Харковом та Москвою, де при Народному університеті Шанявського відкрила перші бібліотечні курси. Використавши американський досвід, Любов Хавкіна у 1916 році випустила працю «Авторские таблицы Кёттера в переработке для русских библиотек», якими бібліотекарі користуються й донині.

Після Жовтневої революції університет Шанявського було реорганізовано (а по суті закрито). Втім, відділення бібліотечної справи на чолі із Хавкіною було збережено у вигляді науково-дослідного кабінету бібліотекознавства. На основі цього кабінету згодом було створено Московський бібліотечний інститут (нині Московський державний університет культури та мистецтв).

Зі створенням СРСР, що складався з окремих республік із певними національними культурами, з'явилися і книги національними мовами. В бібліотеки УРСР надходили українськомовні видання. Постало питання про застосування руських авторських таблиць до українськомовних видань.

Цей період у бібліотекознавчій історії України пов'язаний з ім'ям Юрія Олексійовича Меженка, видатного українського бібліографа, бібліотекознавця, літературознавця.

Фактичний керівник бібліотечної справи в роки революції, він був організатором рятування маєткових бібліотек, що лягли в основу Всенародної бібліотеки, основоположником і першим директором Української Книжкової Палати, що мала налагодити збирання поточної книжкової та періодичної продукції.

Протягом багатьох років він намагався реалізувати давню ідею національної бібліографії, об'єднавши для її створення зусилля українських бібліографів. Наполягаючи на розходженнях в українській і російській

абетках, Юрій Меженко склав "Тризначні авторські Кетерові таблиці, пристосовані для українських бібліотек", які вийшли у світ у 1932 році.

Та впровадити в життя ідею національної української бібліографії йому так і не дали, бо це не входило до планів радянського керівництва. Неодноразово Меженка звинувачували у відірваності від соціалістичного будівництва, академізмі, формалізмі, буржуазному націоналізмі. На меті радянської держави було саме ліквідування національних розбіжностей і запровадження єдиної системи кеттеризації для книг російською, українською і білоруською мовами.

У 1930-ті роки Любов Хавкіна пише: "В бібліотеках УРСР ми маємо літературу і російською і українською мовами, яка становить єдиний фонд і вимагає єдиної системи каттеризації. Ця справа значно ускладнюється тим, що між російським і українським алфавітом є певні розходження. Українські націоналісти (Ю. Меженко), використовуючи ці розходження, створили були для книг українською мовою окремі кеттерські таблиці, що розходилися з таблицями російськими. Тут ми мали націоналістичну лінію, скеровану на те, щоб відокремити по бібліотеках фонди українською мовою від фондів російською мовою."

Протягом радянських часів при суцільному пануванні російськомовної літератури в українських бібліотеках, таблиці Хавкіної були зручні та доцільні в користуванні. Ще кілька років тому тиражі російськомовних видань дорівнювали й навіть перевищували тиражі українськомовних. Та сьогодні, в умовах війни Росії проти України (з 2014 року й донині), коли ми нарешті маємо довгоочікуваний підйом та стрімкий розвиток літератури державною мовою, відмовилися від Національної класифікаційної системи Росії – Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), використання російськомовних таблиць для визначення авторського знака на українськомовні видання стало не просто недоречним, а неприпустимим.

Україна йде курсом євроінтеграції та майбутнього членства в Європейському Союзі. Зрозуміло, що інтегрування в багатомовну спільноту вимагає орієнтації не лише на видання державною мовою, а й на іншомовні видання. Вітчизняні видавці активно перекладають видання українських авторів різними мовами народів світу і, навпаки, іноземні видання українською.

Саме тому Книжковою палатою України розроблено таблиці авторських знаків на основі зведеного кириличного алфавіту, що складається з 42 літер. Ці таблиці мають уніфікувати визначення авторського знака на книжкові

видання мовами, що використовують кириличний шрифт: білоруська, болгарська, боснійська, казахська, киргизька, македонська, монгольська, російська, сербська, таджицька, українська, хорватська, чорногорська.

Пропоновані "Двозначні таблиці кириличних авторських знаків" остаточно відокремлюють українську національну бібліографію від спадку СРСР і є ще одним значним кроком до європейської інтеграції нашої країни.

(За матеріалами "Української бібліотечної енциклопедії")

ПРАВИЛА КОРИСТУВАННЯ ТАБЛИЦЯМИ

1. Визначення авторського знака

Авторський знак складається з першої літери прізвища автора (або першої літери першого слова назви книги, якщо бібліографічний опис здійснюється за назвою) і числа, що відповідає початковому складові цього прізвища чи назви книги. Так, наприклад, авторським знаком для прізвища Бажан буде Б16, оскільки його початковий склад Баж відповідає числу 16; так само авторським знаком для прізвища Биков буде Б60, оскільки його початковий склад Бик відповідає числу 60, для прізвища Бунін – Б92, оскільки його початковий склад Бун відповідає числу 92, для прізвища російською мовою Быков – Б97, оскільки його початковий склад Бык відповідає числу 97. Сербське прізвище автора Брујић отримає авторський знак Б89 тому, що числу 89 відповідає його початковий склад Бру. Під час розставлення у фонді означені книги будуть розміщені в такому порядку: Б16, Б60, Б89, Б92, Б97.

2. Склади, яких немає в таблицях

Якщо в таблицях на будь-яку літеру немає складу, який збігається з початком прізвища чи заголовка, авторський знак дається за найближчим попереднім складом. Візьмемо, наприклад, прізвище Будник. У таблиці немає складу Буд. За алфавітом Буд міститься між Бу і Бук. Отже, прізвищу Будник присвоюється авторський знак Б90 (за попереднім складом Бу). Інший приклад: прізвища Жукавень, Жуков і Жуктін. У таблиці маємо послідовні склади Жук (Ж86), Жуко (Ж87), Жул (Ж88). Прізвище Жукавець міститься між Жук і Жуко, тому йому буде присвоєно авторський знак Ж86 (за попереднім Жук), Жуков відповідає Жуко, тому йому присвоюється Ж87. Прізвище Жуктін попадає між Жуко і Жул. Тому (за попереднім Жуко) йому теж надається авторський знак Ж87.

3. Написання авторського знака

В авторському знаку літера не відокремлюється від числа будь-яким знаком – ні розділовим, ні пробілом. Виняток становлять лише літери З, І, Ї, О, Ч, схожі з цифрами три, один, нуль, чотири. Для того, щоб не переплутати й не змішати ці літери з цифрами, між літерами З, І, Ї, О, Ч і числом ставиться дефіс (але не тире). Наприклад: З-14, І-25, Ї-43, О-62, Ч-90.

4. Книги, автори яких не вказані

Книги, автори яких не вказані, описуються під назвою й одержують авторський знак за першим складом заголовка. Наприклад "Довідник з посадки плодкових дерев" отримує авторський знак Д60 за першим складом Дов.

Авторським знаком довідника під назвою "Біоресурси та їх використання" буде Б65, оскільки його початковий склад – Біо – відповідає цифрі 65.

Якщо заголовок починається з прийменника, авторський знак визначається за прийменником. Наприклад "Про шкільну освіту" буде мати авторський знак П81, бо складу Про відповідає 81.

5. Альманахи та збірки

Якщо альманах чи збірка має індивідуальну назву й ця назва входить до заголовка в бібліографічному описі, то авторський знак визначається на перший склад назви. Наприклад "Наше коріння. Народні приказки, пісні, вірші". Авторський знак на склад Наш буде Н37.

У інших випадках авторський знак визначається на слово "Збірка". Наприклад, "Збірка українських приказок, пісень, віршів" буде мати авторський знак З-41 за першим складом Збі.

6. Числівники

Коли першим словом заголовка є числівник, надрукований римськими або арабськими цифрами, авторський знак визначається за його написанням літерами (словом). Наприклад "100 великих вчених", написане літерами, було б "Сто великих вчених". Тому авторський знак визначається на перше слово-склад – Сто і відповідає С84. Інший приклад "1+1" – журналістика". Написавши назву словами, отримаємо: "Один плюс один" – журналістика". Тому авторський знак визначається як О-42, який відповідає складу Оди.

7. Літери ъ, ы, ь

Літери ъ, ы, ь наявні в кириличних абетках і словах, де виконують свою роль пом'якшення або розділення звуків. Але в жодній мові вони не можуть починати слова. Тому немає сенсу створювати для них окремі авторські таблиці. У тих рідкісних, однак усе ж можливих, випадках, коли вони будуть назвою твору, для них треба використовувати авторські знаки з першим та єдиним числом 11. Наприклад, маємо збірку авангардних віршів з оригінальною назвою: "Ы-ы". Тоді авторський знак буде Ы11. Або книга без автора з назвою "Ь" и "ъ" в славянских языках". Маємо назву, що починається на м'який знак. Тому визначаємо авторський знак Ь11.

8. Апостроф

За українським правописом апостроф є не літерою, а лише розділовим знаком. Тому під час присвоєння авторського знака апостроф не враховується. Тобто прізвищу Пятов буде присвоєно авторський знак П99, оскільки перший склад Пя відповідає 99. Відповідно прізвищу П'янкх буде присвоєно такий самий авторський знак П99.

Інший приклад: "Бюлетень Асоціації адвокатів України" буде мати авторський знак Б98, оскільки перший склад Бю відповідає 98. Відповідно збірці "Б'ю у дзвін" буде присвоєно такий самий авторський знак Б98.

9. Біографічні твори

Є ряд творів, що являють собою біографії або біобібліографії відомих людей. Авторський знак на них визначається за прізвищами видатних людей, біографії яких у них описані. Деякі мають назви, що починаються з прізвища людини, про яку йдеться. Наприклад "Макаренко М. М. Біобібліографічний довідник". Тоді авторський знак відповідно М15.

Зустрічаються біографічні видання з більш художніми назвами. Наприклад "Фізик від бога – Микола Івченко". В цьому випадку, незважаючи на те, що назва починається з Фіз, логічно поставити книгу за прізвищем Івченко. Тому авторський знак буде І-25. Або "Ольга Воронець – 50 років на ниві освіти". Попри те, що заголовок розпочався з імені, авторський знак надається на прізвище, що починається з Вор і відповідає В76.